

ISHLAB CHIQRISHDAGI AVARIYALARNI O‘RGANISH VA TAHLIL QILISH

Muradov Sirojiddin

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti “Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi”

kafedrası stajyor-o‘qituvchisi

Qarshi, O‘zbekistan

E-mail: sirojiddinmuradov0@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, ishlab chiqarishdagi avariya turlari, ko‘lami, avariyaarning kelib chiqishi sabablari va taxlili nazariy jihatdan o‘rganilgan. Maqola mehnat muhoazasi va texnika xavfsizligi yunalishlari talablari, mehnat muhofazasi va xavfsizlik mutaxassislari hamda keng izlanuvchilar uchun muljallangan.

Kalit so‘zlar va iboralar: “Avariya, tabiiy ofat, xavfsizlik, KTZM, sanoat korxonalarini, agressiv moddalar”.

KIRISH

Bugungi rivojlanib borayotgan dunyoda ishlab chiqarish hayotimizning o‘zgarmas bo‘agiga aylanib ulgurdi. Shuning bilan ishlab chiqarish, qayta ishlash sohalarida, transport logistikasida ro‘y berishi munkun bo‘lgan texnogen facqulodda vaziyatlar ham sezilarli darajada oshdi. Avariya va falokatlar turli xil sharoitlarda, masalan, temir yo‘l, avtomobil, suv yo‘li, aviatsiya transportlarida sodir bo‘lishi mumkin. Avtomobil transportida bo‘ladigan avariya ham katta fojiali hodisalarni keltirib chiqaradi.

TADQIQOT METODLARI

Tadqiqot jarayonida ilmiy va o‘quv-uslubiy adabiyotlar tahlili, pedagogik-tarixiy kuzatuv, umumlashtirish, metodlaridan foydalanildi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMALAR

Avariya deganda bajariladigan ishni birdan to‘xtab qolishi yoki sanoat korxonalarida ishlab chiqarishning izdan chiqishi, transportlarda va boshqa obyektlarda moddiy boyliklarning buzilishi, yo‘q bo‘lishi tushuniladi.

Avariyaarning kelib chiqishiga quyidagi omillar sababchi bo‘lishi mumkin:

- tabiiy ofat tufayli;
- inshootlarni loyihalashda yoki uni qurishda qo‘yiladigan xatoliklar tufayli;
- ishlab chiqarish texnologiyasining buzilishi natijasida;

- transport, mexanizm, jihozlardan noto‘g‘ri foydalanganda;
- agressiv moddalarni (portlovchi, tez alanganuvchi zaharli moddalarni) noto‘g‘ri saqlanishi va uni ishlatilish qoidalarining buzilishi oqibatida;
- texnika xavfsizlik qoidalarining buzilishi va boshqalar.

Mana shunday xatoliklar tufayli ishlab chiqarishlarda katta avariya sodir bo‘ladiki, oqibatda ko‘pdan-ko‘p insonlar jabrlanadi va moddiy boyliklar yo‘q bo‘lib ketadi. Ko‘pincha kimyo, neftni qayta ishlovchi sanoat, qog‘oz ishlab chiqarish sanoati, go‘sht-sut, oziq-ovqat, metallurgiya, konchilik va boshqa sanoat korxonalarida avariya tez-tez uchraydi. Ayniqsa, KTZM ta‘sirida bo‘ladigan avariya: kimyo, neftni qayta ishlovchi, qog‘oz-sellyuloza go‘sht-sut, oziq-ovqat sanoati, suv tozalash inshootlarida hamda temir yo‘llarda KTZMni tashishda ko‘p uchraydi. Masalan, 1990 yilda Qoraqalpog‘iston Respublikasining “Yoshlik” stansiyasidan o‘tib borayotgan kuchli ta‘sir etuvchi zaharli modda (95 tonna) yuklangan sisterna nazorat qilinmasligi oqibatida yo‘l-yo‘lakay tomchilab borgan. Bu holatni o‘z vaqtida sezgan yoshlik stansiyasi xodimlari darhol tegishli choralarni ko‘rib, baxtsizlikni oldi olingan. Agarda sisternadagi suyuqlik shu yerga to‘liq oqib ketganda nafaqat stansiyadagi va uning atrofidagi aholini, balki 13 km olisda yashovsi aholini ham zaharlagan bo‘lardir. Shunga o‘xshash ko‘plab misollarni keltirish mumkin. Inson uchun xavfli bo‘lgan zaharli moddalar bilan ishlaydigan korxonalarining ham soni O‘zbekistonda yildan-yilga ko‘payib bormoqda. Bular “O‘zbekkimyosanoat” uyushmasiga qarashli korxonalar bo‘lib, ular Toshkent, Samarqand, Farg‘ona, Olmaliq, Chirchiq, Navoiy, Angren va boshqa shaharlarda (SO_2 , NH_3 , Cl_2 , HNO_3 , H_2SO_4 , CH_3COOH va boshqa zaharli moddalar) joylashgan. Bu korxonadan tashqari kimyoviy, zaharli moddalar bilan ishlaydigan boshqa korxonalar ham mavjud. Hozirgi kunda Respublikadagi kopgina ishlab chiqarish korxonalarida inson uchun zaharli moddalar ishlatiladi. Mabodo muayyan sabablarga ko‘ra, bunday korxonalarda avariya sodir bo‘lib, kimyoviy moddalar tashqariga chiqib ketsa, xududning zaxarlanish chuqurligi 45-50 km ni (450 km^2 dan ortiq maydonni) tashkil etishi mumkin. Shuning uchun Respublikamiz aholisi, ishlab chiqarish korxonalarining ishchi-xizmatchilari favqulodda yuz beradigan vaziyatlarda to‘g‘ri ish tutishlari, fuqarolar muhofazasi tomonidan beriladigan har bir yo‘riqnoma, vazifalarni to‘g‘ri bajarishlari va saqlanish qoidalariga rioya etishlari zarur. Buning uchun har bir korxonada, ayniqsa, ishlab chiqarish korxonalaridagi fuqarolar muhofazasi xodimlari avariya va halokatlarni, uning oqibatlarini yo‘qotish chora-tadbirlarini hamda ofat ro‘y bergan joyda jabrlanganlarga yordam ko‘rsatish qoidalarini tushuntirishlari lozim.

Bu borada ayniqsa metallurgiya, kimyo, biotexnologiya, rezina-texnika, neftni qayta ishlovchi va boshqa sanoat tarmoqlarining salbiy ta‘siri juda kattadir. Respublikamizdagi sanoati rivojlangan ayrim shaharlarda, jumladan, Samarqand,

Farg‘ona, Andijon, Qo‘qon, Angren, Olmaliq, Chirchiq, Navoiy va boshqa shaharlarda havoning ifloslanish darajasi me‘yoridan 1,5-2, hatto ayrim joylarda 3-6 marta ortiq. Markaziy Osiyoda havoni eng ko‘p ifloslantiruvchi Tojikistonning Tursunzoda shahridagi aluminiy zavodi 1987 yilda havoga belgilangan miqdordan deyarli ikki barobar ortiq zaharli modda chiqarib kelgan. Shamolning yo‘nalishiga ko‘ra, ftor birikmasining 80 foizi Surxondaryo viloyatining Sariosiyo, Denov, Oltinsoy tumanlariga tushadi.

Avariya va falokatlar turli xil sharoitlarda, masalan, temir yo‘l, avtomobil, suv yo‘li, aviatsiya transportlarida sodir bo‘lishi mumkin. Avtomobil transportida bo‘ladigan avariyalar ham katta fojiali hodisalarni keltirib chiqaradi. Bunday ofatlar yuz berishining bir qancha sabablari bor:

- Yo‘l qoidalarining buzilishi;
- Avtomobilni texnik nosozligi;
- Tezlikning haddan tashqari yuqori bo‘lishi;
- Avtomobil haydovchining etarli malakaga ega bo‘lmasligi.

Aviatsiyada avariya - aviatsiyaning biror elementlarning ishlamay qolishi, bevaqt ob-havoni o‘zgarishi, uchish-qo‘nish qoidalarini noto‘g‘ri bajarilishi oqibatida sodir etiladi.

Ba‘zan katta avariyalar ikkita aviatsiyaning bir-biri bilan to‘qnashishi yoki yerga, qushlarga urilishi oqibatida ham sodir bo‘ladi. Aviatsiyada avariyalar ko‘pchilik hollarda fojialar bilan yakunlanadi.

Aviatsiyadagi avariyalarda qutqarish va tuzatish ishlarini 2 guruhga bo‘lish mumkin:

- 1) boshqarayotgan ekipaj xodimlari tomonidan kamchilikni tugatish ishlari;
- 2) yerdagi xizmatchilarning olib boradigan ishlari.

Bu xildagi avariyalar yer yuzida tez-tez uchraydi. Jumladan, O‘zbekiston aviatsiyasida ham bunday hodisa ro‘y bergan va muhim halokat bilan yakunlangan holatlar mavjud. Masalan, 1979 yil avgust oyida «Paxtakor» futbol jamoasi a‘zolari tushgan samolyot Minskka ketayotganda osmonda boshqa samolyot bilan to‘qnashib, fojia bilan yakunlangan edi. Buni albatta, Respublikada yashovchi har bir fuqaro yaxshi biladi. 1999 yilda Toshkent-To‘rtko‘l yo‘nalishidagi YAK-40 samolyotining To‘rtko‘l aerodromiga qo‘nish paytida samolyot shassisining ishlamay qolishi oqibatida favqulodda vaziyat yuzaga kelib, 2 kishi qurbon bo‘lgan va 8 kishi turli darajadagi tan jarohatini olgan.

XULOSA

Inson tomonidan yaratilgan va ishlatilayotgan texnik vositalar va texnologik jarayonlarning bino va inshootlar konstruksiyalariga ta‘siri texnologik ta‘sirlar deb

ataladi. Texnogen ta'sirlar quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi: 1. Neytral ta'sir etuvchi yoki bino va inshootlarga hech qanday shikast etkazmaydigan va xavf tug'dirmaydigan tasirlar. 2. Negativ yoki vaqt davomida ma'lum darajada shikast etkazishi mumkin bo'lgan ta'sirlar. 3. O'ta salbiy ta'sir etuvchi, bino va inshootlarni butunlay ishdan chiqishiga olib keladigan ta'sirlar. Texnogen ta'sirlar 2 xil holatda namoyon bo'ladi: 1. Doimiy va uzoq vaqt ta'sir etadigan holat. Bunday ta'sir tabiiy, normal va texnologik jarayonlar amalga oshirilishida hosil bo'ladi. Bunday ta'sirlar odatda vaqt davomida o'zining salbiy oqibatlarini ko'rsatadi. Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, tabiiy ofatlardan farqli ularoq texnogen falokatlar asosan inson faoliyati va yo'l qo'ygan hatolari tufayli sodir bo'ladi. Shu sababli bularni oldini olish uchun texnologik jarayonlarni to'g'ri va puhta rejalashtirish, xavfsizlik choralari mukammal ishlab chiqish, xavf tug'diradigan ishlab chiqarish jarayonlarda ishonchli himoya vositalarini oldindan belgilash nihoyatda zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. <http://akademiyafvv.uz/post/fcbgfhsfgnfgnhnghg>
2. Мурадов С. ПРОБЛЕМЫ ТУШЕНИЯ ПОЖАРОВ КЛАССА Е ЛИЧНЫМ СОСТАВОМ ПОЖАРНОЙ ОХРАНЫ В МИРЕ //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 5.
3. O'G'LI M. S. H. ANALYSIS OF "MEASURES TO ENSURE OCCUPATIONAL SAFETY IN THE FIELD OF CARGO TRANSPORTATION AND LOADING." //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 9.
4. ЎҒЛИ Р. Х. Ф., СИРОЖИДДИН М. ИЗУЧЕНИЯ УСЛОВИЯ ТРУДА В КОМПАНИИ ЕВРОПЫ. МУРАДОВ СИРОЖИДДИН //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 10.
5. O'G E. L. A. A. et al. PHYSIOLOGICAL AND HYGIENE BASIS OF HUMAN LABOR ACTIVITY //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 11.
6. Husan o'g'li M. S., Shavkat o'g'li E. D. INNOVATIVE SOLUTIONS TO PROTECT WORKERS FROM DANGEROUS GAS AND TOXIC SUBSTANCES IN HAZARDOUS INDUSTRY ENTERPRISES.
7. Husan o'g'li M. S., Utkir o'g'li Z. U. PRINCIPLES OF PASSING AND DOCUMENTING INSTRUCTIONS ON SAFETY TECHNIQUES.
8. Rayimkulov A., Murodov S. Some Issues of Safety in the Use of Tower Cranes Used in Construction Projects //JournalNX. – С. 301-308.
9. Sultonova D. N., qizi Siddiqova M. A. COLOR SCHEME IN THE FORMATION OF THE ARTISTIC ENVIRONMENT OF THE INTERIOR OF MODERN EDUCATIONAL CENTERS //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 109-115.